

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2017

FORFATTER: Billy Sørensen

TITEL: Fortællinger fra samfundets bund

KORT RESUME: Med Grundloven af 1849 blev fattighjælp en grundlovssikret ret i Danmark. Artiklen fortæller om nogle af de skæbner, der eksisterede blandt 1800tallets fattigste og svageste borgere.

Fortællinger fra samfundets bund

Billy Sørensen

Med Grundloven af 1849 blev fattighjælp en grundlovssikret ret i Danmark. Som fattig fik man nu mulighed for at få hjælp til husleje og mad. Modtagelse af fattighjælp betød dog samtidigt, at man risikerede at miste en række rettigheder. Hvis man havnede på fattiggården, så tilværelsen for alvor sort ud, og elendigheden førte ofte folk ud i en kriminel løbebane. Men hvem var disse mennesker fra Kolding og omegn, som i slutningen af 1800-tallet ramte samfundets bund og måtte gå den lange vej op til fattiginspektøren for at bede om hjælp? Kilderne er knappe, når det gælder samfundets fattigste – alligevel er det lykkedes at stykke nogle brudstykker af fortællinger sammen, der giver et indtryk af de barske vilkår, som 1800-tallets fattigste og svageste borgere levede under, før velfærdssamfundets moderne sikkerhedsnet blev indført.

Kolding Kommunes første fattigkontor på Svietorvet. Cirka 1900. Fotograf: Ukendt.





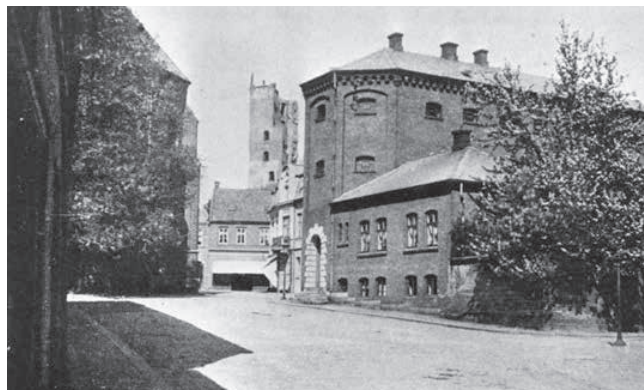
17 gange i Horsens Tugthus

Den store grønne port åbnede sig endnu engang, og ind gik en gråhåret mand, et hårdt liv havde sat sine spor, og han var begyndt at synke sammen. Der var ingen vej ud af den onde spiral, han var havnet i, enten var det fattiggården eller fængslet. Hans Hansen Maltbæk blev født i 1816 på Nørbølling Hede i Folding Sogn. Når han ikke befandt sig i tugthuset, røg han tilbage til fattiggården. Spiralen blev først brudt en dag i marts 1894, da Maltbæk døde på fattiggården i Harte udenfor Kolding.

Inde midt i Jylland, når man kommer ad hævejen og skal ud af kongeriget til Slesvig (nuværende Sønderjylland), var landskabet i starten af 1800-tallet præget af hede, skove og landbrug. På et tidspunkt kommer man forbi den gamle herregård Sønderskov, ikke langt herfra ligger Folding Kirke, der fra gammel tid har hørt under Sønderskov.

Den 2. november 1816 kom Hans Hansen til verden på Nørbølling Hede i Folding Sogn, den første kilde til hans liv er et dåbsnotat i kirkebogen, der bevidner, at han blev døbt i Folding Kirke. Forældrene hed Hans Sørensen og Ane Kirstine Jensdatter, faderen var husmand, og parret havde i forvejen en toårig datter. Tre år efter fik parret deres tredje og sidste barn, endnu en søn. Her stod faderen opført som murermand i kirkebogen.

Det er ikke meget, vi ved, om Hans Hansens barndom, men en husmandssøns opvækst var dengang hård og opdragelsen meget autoritær. Ved at kigge



På billedet ses den gamle arrest. Bygningerne indeholdt både domhus, rådhus og arrest. Cirka 1915.
Fotograf: Ukendt.

på fadderne til Hans Hansen og hans søskende kan man se, at det ikke var sognets rigeste, som stod familien nærmest. Familien måtte da også arbejde hårdt for føden. At være husmand på heden i begyndelsen af 1800-tallet var et slidsomt arbejde. Hedejord er ofte næringsfattigt, og sandet egner sig ikke særlig godt til større landbrug. Man måtte derfor slide med ploven for at kunne dyrke jorden. Faderen blev måske derfor også murer, fordi der indenfor dette fag var arbejde at få. I årene op til starten af 1820'erne foregik der i hvert fald murerarbejde og ombygning af den tæt ved liggende Sønderskov.¹ På et tidspunkt var familien flyttet nogle få kilometer længere mod øst, hvor landsbyen Maltbæk ligger i en lille lavning i landskabet i ly for blæsten og ikke langt fra Malt Kirke. Der har i årtusinder været menneskelig aktivitet i området, Hans Hansen har heller ikke kunnet undgå at bemærke de mange gravhøje i området.



Horsens Tugthus. Fotograf: Ukendt.

Et af livets store begivenheder i 1800-tallet var at træde ind i de voksnes rækker. Hans Hansen blev konfirmeret som 14-årig i 1831. Konfirmationen fandt sted i Malt Kirke. Det var en gammel middelalder kirke, som var noget fattig og havde lidt under, at herremanden på Ejstrup sjældent havde betænkt den med noget. Når konfirmationen var overstået, gav præsten karakterer for kundskab og opførsel. Hans Hansen fik karakteren "g" for godt ved kundskab og "mg" for meget godt ved opførsel. Alligevel hjalp disse karakterer ikke Hansen med at undgå den sociale deroute.

Når man kommer fra Malt Kirke og rejser mod vest, kommer man til Harte Sogn. Her var Hansen havnet i 1830'erne. Hvornår han flyttede hertil vides ikke med sikkerhed. Men måske var det ham, der var tjenestekarl i 1834, hvor der står opført en tjenestekarl ved navn Hans Hansen, som tjente i Stubdrup

hos en gårdmand. Alderen passer, men der er desværre ikke noteret fødested i folketællingen det år, og vi ved derfor ikke med sikkerhed, om der er tale om samme person.

Det gik dog skidt for Hans Hansen. Hans første dom var for tyveri, hvor straffen lød på slag med ris, senere blev han idømt 10 dages fængsel for betleri. I 1839 fik han sin første længere straf, da han den 15. januar blev anholdt for tyveri. Under retssagen blev han idømt to års fængsel i Odense Tugthus. Under opholdet på straffeanstalten døde Hansens far i april 1840, men han kunne ikke rejse hjem og deltage i begravelsen.

Tre måneder efter sin løsladelse i april 1841 var den gal igen. Og i juli samme år blev Hans Hansen indsat i Viborg Tugthus, igen for tyveri. Dommen lød denne gang på fire års fængsel. Dengang fordoblede man straffen ved gentagende lovovertrædelser. Hansen fandt sig nogle venner under sit ophold, eller rettere sagt blev han medlem af en lille bande. Han blev således indblandet i et falskmøntnerkomplot. Ifølge avisomtalen af sagen, producerede fanger i Viborg Tugthus falske mønter, som derefter skulle omsættes af en strømpevæversvend, der var bosiddende i Viborg. Komplottet blev dog opdaget i 1843. Strømpevæversvenden og fem medgerningsmænd, alle fanger, blev dømt, heriblandt var Hans Hansen. Da den første dom på fire år var afsønt, blev Hans Hansen i juli 1845 sendt til Stokhuset i København, her skulle han afsone straffen for falskmøntneri. Hansen var vist blevet godt og grundigt træt af det

hele, for i marts 1846 stak han af fra fængslet. Ifølge en avisomtale, forsøgte han at flygte til Sverige, men han nåede kun ud til Sundbyerne. Flugten varede kun kort tid, og Hansen blev i stedet indsat på Christianshavns Straffeanstalt. Her skulle han stadig afsone resten af sin gamle dom og nu yderligere otte år for fangeflugt.

Hans Hansen gjorde sig ikke yderligere bemærket under den resterende del af sit ophold bag tremmer. Han blev løsladt fra Christianshavns Straffeanstalt i oktober 1861 efter at have siddet fængslet i næsten 20 år. Under den seneste afsoning døde også hans mor. Efter løsladelsen blev han sendt tilbage til Harte, hvilket var lig med en indlæggelse på fattiggården. Hans familie ville næppe have meget med ham at gøre.

Selv om 20 år synes lang tid at sidde i fængsel, så gik der ikke lang tid før, at Hansen igen var tilbage bag lås og slå. Efter at have siddet nogle måneder i Kolding Arrest i slutningen af 1862, der dengang var placeret i Rådhusbygningen, blev han den 7. januar 1863 overført til Horsens Tugthus. Der var på dette tidspunkt tale om en ret ny straffeinstitution, hvor fangerne blandt andet blev isoleret fra hinanden. De efterfølgende straffe, som Hans Hansen afsønde, her medregnet dommen i 1863, var 1863-1872 (Horsens Tugthus), 1873-1875 (Horsens Tugthus), 1876-1880 (Horsens Tugthus) 1881 en mindre dom på otte dages fængsel, 1881-1884 (Horsens Tugthus) 1885-1888 (Horsens Tugthus), 1888-90 tre mindre domme på mellem 8 og 70 dages fængsel, 1890-

1893 (Horsens Tugthus), 1893 en kort straf i Esbjerg for betleri og tyveri. Blandt dommene er det bemærkelsesværdigt, at man finder tre livstidsdomme, for disse blev Hansen dog efter en årrække benådet af kongen.

Seks gange kom Hans Hansen ind ad den store grønne port i Horsens Tugthus og blev indskrevet i fangeprotokollen, han tiltrak sig under opholdene ikke megen opmærksomhed, måske vænnede han sig til livet bag tremmer, han forsøgte i hvert fald aldrig at stikke af igen. Hver gang, han havde afsønt sin straf, gik turen tilbage til fattiggården i Harte, hvor Hansen gentagende gange stak af: Rodløsheden sad nok i ham, for selv som gammel kunne han ikke blive siddende.

Med årene blev den sorthårede Hansen gråhåret, og højden faldt med nogle centimeter, så han begyndte at falde sammen. På hans venstre hånd havde han tatoveret bogstaverne "H.H.", og det var ikke det eneste, der mærkede hans krop, der også havde ar og andre tatoveringer. Han var også noget drikfældig, så næsen var blevet "rød", som det blev noteret i et af de stamblade, som Hansen fik i fangeprotokollerne, det er netop disse beskrivelser i fangeprotokollerne, man stadig i dag kan studere og derigennem få et indblik i, hvordan Hansen langsomt blev til en gammel mand.

Det måske sidste positive ord, der blev skrevet om Hans Hansen, var ved hans konfirmation, da præsten noterede, at hans opførsel var god. Efterfølgende

kom Hansen nemlig i stedet løbende i avisen for sine forbrydelser. Drabelige og dystre historier om fattige og kriminelle solgte også dengang aviser. I juli 1893 var der i Kolding Folkeblad en artikel om en trist skæbne, der nævntes intetsteds noget navn, men når man læser det i dag, er det tydeligt, at det drejer sig om Hans Hansen. Artiklen fortæller om Hans Hansens triste liv og hans mange gange bag tremmer. Det er dog mere bemærkelsesværdigt, hvad den slutter med: *"Det lod ikke til, han holdt af at være paa Fattiggården, hvorimod han siger, at det nok kunde gaa an i Tugthuset, siden de ikke fik hestekjød"*.² Gjorde hestekødet en forskel? Næppe, Hans Hansen var en af mange, der gentagende gange havnede i fængslet og bagefter på fattiggården.

Det var en ond cirkel, som var svært at sætte en stopper for i 1800-tallet. Det er tydeligt, at Hansen var havnet i et mønster, han ikke selv kunne bryde ud af. Han drak og stak af, når han var ude i friheden, begik tyverier eller tiggede sig til en skilling, hvilket ustandseligt fik ham i myndighedernes søgelys. Men når han sad i fængsel, klarede han sig faktisk nogenlunde.

Hans Hansen var blot én af mange, som Kolding og omegns fattiggårde gentagende gange modtog efter et ophold i fængsel. Det triste liv, som Kolding Folkeblad beskrev, sluttede den 7. marts 1894, på fattiggården Sandbjerggård i Harte Sogn. Den 11. marts blev han begravet. Det var ikke almindeligt, at fattige på dette tidspunkt fik en gravsten, og i så fald er den også for længst sløjftet. De sidste ord,



Sandbjerggård, der var fattiggård indtil 1906.
Fotograf: Ukendt.

han fik med sig i graven, var præstens kommentar i kirkebogens anmærkningsfelt: *"Han tilbragte Størstedelen af sit Liv i Horsens Tugthus hvor han indsattes 17 Gange."*³

Stukket af til USA

Det var i 1800-tallet ikke ualmindeligt, at familier flyttede for at skabe sig en bedre tilværelse. Nogle tog til byerne, da den voksende industrialisering resulterede i mange nye arbejdspladser. Andre rejste helt over på den anden side af Atlanterhavet. Ofte var det et flugtforsøg fra elendighed og et forsøg på at skabe sig en bedre tilværelse.

En af de familier, der kom til Kolding tidligt under industrialiseringen, var familien Greig, der i 1848 flyttede til byen fra Slesvig, familien bestod udover manden Christen Greig og hustruen Maren Jensen Kjær også af en datter. Senere fik parret yderligere fem børn. Den første datter, Anne Marie, var født

udenfor ægteskab, men Christen og Maren blev gift kort tid inden, de rejste til Kolding.

I mange år klarede familien sig igennem tilværelsen. Christen Greig arbejdede som arbejdsmand. Han måtte tage det arbejde, som han kunne få for at brødføde familien. Forholdene blev imidlertid til tider meget hårde, og i 1870'erne måtte familien første gang tage den svære beslutning at sende bud efter fattiginspektøren.

Efter Grundlovens indførelse fik alle danskere ret til hjælp, hvis de ikke kunne forsørge sig selv ved arbejde, hvilket også gjaldt Christen og Maren. Fra 1850'erne blev mennesker, der havde behov for hjælp, delt op i to kategorier: Uværdigt og værdigt trængende. Disse kategorier brugte man til inddeling af de fattige. De værdigt trængende fik hjælp til eksempelvis husleje eller mad, mens de uværdigt trængende var alle dem, som man regnede for dovne, forbrydere, alkoholikere eller andre som faldt udenfor samfundets normer. De blev sendt til genopdragelse på fattiggården.

Greig familien fik hjælp til husleje, så de kom ikke på fattiggården. For børnene i Greig familien gik det lidt blandet, nogle af dem klarede sig faktisk meget godt, og så var der ét sort får i flokken. Han hed Vilhelm Christensen Greig. Vilhelm kom selv tidligt i kontakt med fattigvæsenet og blev indlagt på forskellige fattiggårde, når han ikke kunne forsørge sig selv. Han måtte også en tur i fængsel, da han blev dømt for betleri.

Vilhelm Greig var sikkert godt træt af sin skæbne. I en længere periode var han således også i Tyskland for at lede efter arbejde, men han blev udvist og vendte atter tilbage til Danmark og til fattiggården i Kolding. Han endte angiveligt med at blive udvist, da han ikke kunne forsørge sig selv, og han bad i stedet de tyske myndigheder om hjælp.

De sidste kilder, som det har været muligt at finde om Vilhelm Greig, er fra 1885, da han endnu engang var en tur forbi fattiggården i Kolding. Derefter synes han at være som sunket i jorden. Der findes dog måske en forklaring på, hvad der blev af Vilhelm. Vilhems søster, Dorthea Cathrine, boede i New York i USA, hvor hun arbejdede som tjenestepige. Hun havde muligvis planer om senere at vende tilbage til Danmark, da hun havde sine ejendele opbevaret hos søsteren, Anne Marie, i Kolding, men i 1905 døde Dorthea Cathrine. Det betød, at det var skifteretten i Kolding, der ordnede skiftet efter hende. I skiftet står nævnt, at broderen Vilhelm angiveligt cirka 20 år tidligere var udvandret til USA, uden at man hørte mere fra ham.

Et andet af børnene, datteren Anne Marie, var den lille uægte pige, som Christen og Maren i 1848 havde med til Kolding. Anne Marie Greig kendes også fra fotografen P. Aagaards billedsamling, da hun omkring 1871 fik taget et billede i Aagaards atelier på Rendebanen. Hun var selv uheldig i 1875 at føde

Portrætfoto af Ane Marie Greig fra omkring 1871.
Fotograf: P. Aagaard.



en uægte datter ved navn Ida Eleonora. Faderen blev angivet som en Peter Pedersen, men uden yderligere detaljer eller informationer.

Anne Marie klarede sig imidlertid uden om fattiggården, og hun giftede sig med enkemanden Knud Friberg Jacobsen, der var skomager og senere musikk lærer. Parret bosatte sig efterfølgende i Låsbygade, hvor Knud drev forretning. Anne Marie blev enke i 1896, men forblev i hjemmet i Kolding i en årrække, indtil hun flyttede op til sin datter Ida Eleonora i Horsens. Det var gået godt for Ida Eleonora, der var blevet gift med Koldings første katolske skolelærer, Charles Peter Osterhammel, og sammen med ham var hun flyttet til Horsens. Anne Marie Greig døde efterfølgende hos sin datter i Horsens i 1930.

Skarbygård

Havde fattigdommen først ramt, så var boligforholdene sjældent de bedste. Der var måske ikke ligefrem en ghetto med fattige i 1800-tallets Kolding, men der var dog boliger og steder, som var kendt for deres fattige beboere, heriblandt var Skarbygård. For enden af Klostergade, omkring hvor gaden nu mødes med Munkegade, lå i gamle dage Skarbygård, der var ejet af tømremester Skarby. Fattigvæsenet benyttede sig af Skarbygård, når man manglede et sted at placere en fattig familie, som der ikke var plads til på fattiggården, eller som man vurderede hørte til andetsteds. Værelser og lejligheder i Skarbygård blev fra 1870'erne og til midten af 1880'erne lejet ud, men herefter mente fattigvæsenet, at gården ikke længere var egnet til beboelse.

Skarbygård var nok, hvad vi i dag ville kalde, et socialt udsat boligområde. Der boede mange fattige arbejdsmænd med deres familier. Flere led under problemer, der var forårsaget af blandt andet alkoholisme, og børnene blev heller ikke skånet. Tværtimod kunne man i juli 1880 i Kolding Folkeblad læse om en otteårig dreng, som en eftermiddag skulle bringe mad og brændevin ud til sin far, en arbejdsmænd på havnen. På vej til havnen drak drengen selv af brændevinen, og det fik den uheldige følge, at han blev voldsomt syg og døde.

En anden historie fra november samme år fortæller om en dreng Jeppe Jepsen, der boede hos sin mor, en enke på Skarbygård. Han trak en trækvogn op ad Østerbrogade, da der kom en modkørende købmændsvogn. Drengen forsøgte at holde til højre, men blev kørt ned af den anden vogn. Kusken stak af og efterlod drengen skrigende af smerte i rendestenen.

I 1800-tallet var tiggeri stadig udbredt, selvom det var strafbart. Derfor foregav mange, at de samlede ind for derved at dække over den kriminelle handling. I 1886 kunne man læse i avisen, at hos en kone i Låsbygade kom en kvinde ind fra gaden og fortalte, at hun samlede ind til en fattig skomager og hans familie med seks børn. Måske fordi hun nævnte, at skomageren boede på Skarbygård, hoppede konen i med begge ben og gav kvinden 1 kr. Sagen endte med, at kvinden blev anholdt og straffet for bedrageri.

Skarbygård var ikke det eneste sted i Kolding, der

var præget af fattigdom. Byen voksede voldsomt i 1800-tallets anden halvdel, og i takt med industrialiseringen fulgte et højere indbyggertal og hermed også flere fattige. I byen boede de fattige ofte dør om dør med bedrestillede. I landsognene boede de fattige derimod enten på små husmandssteder eller på fattiggården. I et enkelt tilfælde har en fattig familie i et landsogn været nødsaget til at bygge deres egen jordhule som beboelsessted.

Krigsveteraner

Én af de mange grupper, der ofte havde en svær tilværelse, og som i mange tilfælde endte på fattighjælp eller fattiggården, var de veteraner, som havde kæmpet i de slesvigske krige. I Kolding så man flere eksempler herpå.

Et af disse eksempler er Hans Peter Mikkelsen, der var en tur forbi fotograf Aagaard på Rendebanen. På billedet kan vi se ham bære en Dannebrogorden. Han var veteran, en af heltene og en af dem, som var blevet hyldet. Han havde kæmpet for Gud, konge og fædreland, og han var blevet belønnet for sin indsats med Dannebrogordenens fortjenstmedalje den 17. april 1864 - dagen inden slaget på Dybbøl. Efter krigen fik han både en kone og nogle børn, og sammen levede de på et lille husmandssted ved Vonsild. Alligevel skulle Mikkelsen lide en krank skæbne.

I Drostrup i Læborg Sogn tæt ved Vejen kom Hans Peter Mikkelsen til verden den 23. april 1835. Forældrene var en gårdmand, Mikkil Petersen, og hans



Skarbygård i Klostergade 13. 1935. Fotograf: Ukendt.

hustru, Magdalene Madsdatter. Da Hans Peter var 14 år, blev han konfirmeret i Vejen. Faderen døde, og sønnen måtte, som det var sædvane på den tid, ud at tjene. Der vides ikke meget om ham før hans militærtid op til krigen i 1864, hvor han blev indrullet i november 1863. Under krigen havde han titlen som underkorporal. Den 18. april 1864 blev Mikkelsen såret. Dagen efter, at han var blevet udnævnt til dannebrogsmænd. Han kom på et lazaret i København og overlevede krigen. Vi ved ikke i dag, hvor alvorlige hans skader var, eller om han fik nogle permanente følger heraf.



Portrætfotos af Hans Peter Mikkelsen og Anne Kirstine Mastrup. Fotograf: P. Aagaard.

Da krigen var afsluttet, stod Mikkelsen over for at skulle vende tilbage til et normalt liv. Måske har det ikke været helt nemt, men han fandt tilsyneladende en vis støtte i veteranforeningen De Danske Våbenbrødre, som han i marts 1865 meldte sig ind i. Her kunne han både blive en del af kammeratskabet



og samtidig nyde godt af den hjælpeordning, som foreningen ydede til sine medlemmer. I foreningen mødtes han med andre krigsveteraner, og sammen deltog de blandt andet i sørgeoptog og stod vagt ved foreningens fane, når et medlem gik bort. Den 17. april 1867 giftede han sig i Vonsild Kirke med

en smededatter fra Ødis-Bramdup ved navn Anna Kirstine Mastrup. Kun to måneder efter brylluppet, fødte Anna Kirstine en søn, så måske disse omstændigheder var en medvirkende årsag til ægteskabets indgåelse.

Der fulgte tre flere børn til, der voksede op på et lille husmandssted ved Vonsild, men vi har ikke yderligere kilder til, hvordan det gik dem. Det fremgår imidlertid senere, at parret blev separeret "*paa Grund af slet Forlig og hans Drikfældighed.*" Om dette var årsagen til Hans Peter Mikkelsens sørgelige afslutning på livet, vides dog ikke. Under alle omstændigheder blev Hans Peter Mikkelsens lig fundet druknet i en brønd ved huset om eftermiddagen den 23. april 1892 efter, at han havde været forsvundet i nogle dage. Selvmordet blev ikke omtalt i aviserne, men i kirkebogens anmærkningsfelt skrev præsten: "*Formodet Selvmord, da liget stod paa hovedet og andre grunde.*"⁴

Vi kan kun gisne om, hvad der var årsagen til Hans Peter Mikkelsens formodede selvmord. Det kunne bunde i skam og fortvivlelse, eller måske var det oplevelser fra krigen, der nagede eller skabte splittelse i familien. Fortællingen er imidlertid også en del af fattigvæsenets historie, da veteraner ofte havnede på fattighjælp eller fattiggården. Måske forsøgte Mikkelsen netop at undgå dette.

1800-tallet bød på flere krige. Under Treårskrigen 1848-1851 kæmpede tjenestekarlen Johannes Pedersen på dansk side. Efter krigen blev han gift

med Karen Steffensdatter og sammen stiftede de familie i Kolding. I folketællingen fra 1870 fremgår det, at veteranen Pedersen og hans kone havde lejet sig ind i en lille lejlighed i Blæsbjerggade. Her boede de med deres fire børn. Børnedødeligheden var dengang meget høj, og på dette tidspunkt havde de allerede mistet to børn, der kun levede nogle få timer.

I 1800-tallet fandtes der flere forskellige selvhjælpsforeninger, hvor medlemmer fandt sammen for at sikre hinanden. Dette skete typisk igennem et kontingent, som gav medlemmerne ret til at søge om støtte. Da Pedersen var veteran, kunne han blive medlem af De Danske Våbenbrødre, og her søgte han i første omgang foreningen om støtte. Foreningernes økonomi var imidlertid begrænset og de havde ikke særlig mange midler at dele ud af. Var man heldig, kunne man undgå fattighjælpen. Så heldig var Pedersen ikke, og da Våbenbrødrene ikke længere kunne støtte ham, måtte der sendes bud efter fattiginspektøren. Det har givetvis ikke været let for den gamle veteran Pedersen at sende bud efter fattiginspektøren, men i et afhøringskema udfærdiget i 1879 fra fattigvæsenet kan man læse, at han var for syg til at kunne arbejde og derfor nu søgte hjælp. Fattigvæsenet fandt da også, at familien var værdigt trængende, og at de derfor burde få hjælp til husleje og andre fornødenheder, således de ikke kom til at ende på fattiggården. Pedersen var imidlertid alvorligt syg. Hvad han fejlede, står for os hen i det uvisse, men han døde den 5. juni 1879, 52 år gammel. Konen, Karen Steffensdatter,

fortsatte en periode med fattighjælp, og da hun blev ældre, boede hun til sin død i 1898 hos en af sine døtre.

Den ukendte mandsperson

En vagabond kom den 25. november 1889 gående ind i Kolding. Ingen kunne forstå, hvad han sagde, og ingen anede, hvem han var. Politiet indfangede vagabonden, de kunne dog ikke få mere ud af ham, og da han ikke havde begået noget strafbart, fulgte de ham hen på fattiggården. På fattiggården antog man, at han måtte være sindssyg eller idiot. En stakkel som havde forladt en eller anden form for offentlig anstalt, måske et sted syd for grænsen, da det eneste, han havde med i lommerne, var lidt tysk skillemønt.

Politiet forsøgte at efterlyse ham i det internationale efterlysningsblad, Internationales Criminal-Polizeiblatt. Fattigvæsenet forsøgte desuden at få ham til at skrive nogle ord på et stykke papir, som blev sendt til forskellige eksperter, dog uden held. En V. Thomsen fra København udarbejdede nogle skemaer på polsk, tjekkisk, ungarsk og russisk, men også det var uden resultat. Han voldte igennem tiden en del besvær for fattigvæsenet i Kolding. Ifølge en skrivelse var han et "umædgyrligt væsen".⁵ Ud fra datidens aviser kunne man dog læse, at fattigvæsenet i Kolding spekulerede i, om manden måske kom fra Kroatien eller Slovenien. Ifølge beskrivelsen fra Internationales Criminal-Polizeiblatt var den ukendte mand "omkring 40 til 45 år, slank eller middel med mørkt hår, magert blegt ansigt, overskæg og halv-



Svietorv. Den gamle fattiggård set fra Katrinegade. 1931. Fotograf: Atelier City.

lang bakkenbart, klædt med en grå overcoat med hornknapper, grå bukser og vest, grå hat og støvler".⁶

I første omgang forsøgte fattigudvalget i Kolding at få den ukendte mand indlagt på Middelfart Sindssygeanstalt. Svaret på forespørgslen kom i slutningen af januar 1890 og var noget nedslående for fattigudvalget. Dels havde anstalten ikke plads, dels var manden "som udlænding ikke er berettiget til Forplejning".⁷ Indtil videre måtte han derfor blive på fattiggården i Kolding. Fattigudvalget i Kolding skrev derpå frem og tilbage med Vejle Amtsråd for at finde frem til, hvad man skulle foretage sig. Det tog dog sin tid. Først i september 1891 kunne man enes om, at den ukendte person skulle på en "Idiotanstalt". Man sendte derfor en fornyet ansøgning. Denne gang hos De Kellerske Aandssvage-

anstalter, men også her var svaret, at alle pladser allerede var optaget.²⁹

I december 1892 tilbød anstalten Ebberødsgaard at modtage ham imod et årligt vederlag på 1000 kr. Dette blev pure afvist af Kolding Byråd, der fandt prisen for høj. Der kom flere tilbud ind, men den ukendte mand kom aldrig videre fra Kolding. Den sidste del af sit liv havde den ukendte mand angiveligt mange smerter i kroppen. I denne periode havde han ifølge avisen udtalt enkelte forståelige ord. Blandt andet havde han gentagende gange råbt ”Jesus, Jesus!”.⁸ Næsten tre og et halvt år efter den ukendte mand var ankommet til Kolding, døde han den 7. marts 1893 på fattiggården. Dødsårsagen blev angivet som tæring, altså tuberkulose. Siden skulle han blive husket som Koldings Kaspar Hauser⁹. Ved begravelsen var der kun fattigvæsenets folk tilstede. Alligevel blev der opført en grav, som man stadig kan finde på den Gamle Kirkegård i Kolding den dag i dag. Her er der et lille mindesmærke på hans gravsted.

Der kan spekuleres meget i, hvorfor den ukendte mand eller Koldings Kaspar Hauser forblev ukendt. Måske var han vandret langvejs fra, måske ville de, som kendte ham, ikke have ham tilbage, måske lå der en sygdom bag, måske var han faldet om på en rejse, eller måske var han blevet overfaldet? Spekulationerne er mange, sikkert er det dog, at han ville have været en udgift for, hvem der end modtog ham, og den udgift var fattigvæsenet og kommunerne allerhelst fri for.



Sygestue for mænd på fattiggården. Cirka 1910.
Fotograf: Ukendt.

En betlers brev

Mange af samfundets svageste var en byrde, som datidens institutioner helst så sig fri for, og som de på forskellig vis forsøgte at begrænse mest muligt. Et forhold som de fattige selv var helt på det rene med.

Niels Peter Nielsen blev født omkring 1860 i Knudsbøl. Ved folketællingen i 1890 kan man imidlertid konstatere, at han var bosiddende i Kathrinegade i Kolding. Siden flyttede han til København, hvor han arbejdede som skrædder. I 1893 skrev han et brev fra arresten på Gammeltorv i København til fattigvæsenet i Kolding, hvor han afslørede årsagen til, at han befandt sig i arresten. Brevet afspejler også hans egne bestræbelser på at styre sin skæbne.

"Kjøbenhavn d. 5/1 93

Arrest Gammeltovej, Kjøbenhavn K

Til Formanden for Fattigvæsenet, Kolding

Jeg tillader mig herved bede Dem om at blive fri for at blive Hjemsendt til Kolding. Jeg har lagt paa Kjøbenhavns Komnehospital for Fnat og af Den grund har jeg ingen arbejde taget skjønt Jeg nok kunde have faaet arbejde Og kan ogsaa nok faa arbejde strak naar jeg kommer fri Fod.

Jeg blev taget for Beteleri [Betleri red.] (Da jeg ingen Penge havde) d. 22 December men min Dom lyder paa 8 Dages simpel Fængsel fra I dag saa Jeg bliver fri paa Fredag d. 11 Jeg vilde Gjærne Bede dem at sende mig 10 Kroner Da Jeg nok har Del sløj med tøj men det kan jeg faa naar jeg faar arbejde.

Jeg synes at der ikke er noget at gjore i Kolding for mig og Derfor er min Bøn til Dem at sende mig Penge saa Jeg kan blive fri for Hjemsendelsen.

Jeg lover Dem at Det skal ikke skee at Jeg skal gjore Det mere og Sygdommen var Skyld i at Jeg ikke har taget arbejde for ikke at besmitte nogle Svende paa Værkstedet.

I Haab om Svar til Politikontoret inden Fredag.

Ædle

Niels Peter Nielsen

Skrædder

Forhen. Katrinegade 574, Kolding"

Der kunne, som det fremgår af disse små fortællinger, være mange årsager til, at mennesker blev afhængige af fattigvæsenet i 1800-tallets Danmark. Fattigdom forårsaget af barske levevilkår, sygdom eller arbejdsløshed tvang folk til at søge økonomisk støtte, så de kunne brødføde sig selv og familien, og dermed få hverdagen til at løbe rundt. De personer, der ikke blev betragtet som værende værdigt trængende, endte til gengæld på fattiggården, hvilket var en destination, som de allerfleste helst ville undgå. Som det fremgår af Niels Peter Nielsens brev, valgte flere netop et alternativ til fattigvæsenets involvering ved at gå den kriminelle vej. Det er uvist, hvordan det efterfølgende gik Niels Peter Nielsen, men én ting er sikkert, den kriminelle vej var ofte en ond cirkel, der typisk ikke førte andre steder hen end til fængslet og derefter til fattiggården.

Noter

1. Information fra Museet på Sønderkov.
2. *Triste historier*, Socialdemokraten, side 2, 28. juli 1893.
3. Harte Sogn kirkebog 1892-1908, AO-opslag 249,
4. Vonsild Sogn kirkebog.
5. *Den ubekjendte mandsperson*, Dagens nyheder, 11. december 1892.
6. Internationales Criminal-Polizeiblatt, nr. 22, 27. marts 1890.
7. Skrivelse fra Middelfart Sindssygeanstalten, K B 550, 505/90. J.n.52/90, den 26. januar 1890, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.

8. *En mystisk person*, Sydjyllands Folkeblad, 9. marts 1893.
9. Kaspar Hauser (cirka 1812-1833) var et tysk hittebarn, som dukkede op i Nürnberg.

Kilder

Ansøgninger om erindringsmedalje 1864.
Bog over tugthusfanger 1752-1865, Odense Købstad.
Brev fra C. Keller, De kellerske aandssvageanstalter, 14. september 1891, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Brev fra V. Thomsen, 6. maj 1890, fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Den ubekjendte mandsperson i Dagens nyheder 11. december 1892.
Den ukjendte mand i Folkebladet Sydjylland 7. marts 1893.
En mystisk person i Sydjyllands Folkeblad 9. marts 1893.
Fangeprotokol Viborg Tugthus, 1841.
Fattigvæsenets forhandlingsprotokol 1888-1890, møde 2. december 1889, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1879, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1891, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1893, Kolding Stadsarkiv.
Folketællingen 1890, Kathrinegade Kolding.
Fortegnelser over Tugt-, Rasp- og Forbedringshusets fanger (1855), Arkivalie Online-opslag 8.
Harte Sogn kirkebog 1892-1908.
Hof- og Statskalenderen 1865.

Horsens Tugthusfangeprotokoller.
Internationales Criminal-Polizeiblatt nr. 22 27. marts 1890.
Kolding Våbenbrødres stambog, medlem nr. 79, Kolding Stadsarkiv.
Kjørslen i Østergade, Kolding Folkeblad, 9. november 1880.
Malt Sogn kirkebog 1821-1842.
Sct. Nikolaj Sogn Kirkebog 1893.
Skrivelse fra Middelfart Sindssygeanstalten, K B 550, 505/90. J.n.52/90, den 26. januar 1890, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Sydjyllands Folkeblad, gennemgang af 1886 året.
To Mysterier i Kolding Folkeblad 23. maj 1933.
Triste historier i Socialdemokraten 28. juli 1893.
Vonsild Sogn Kirkebog 1867-1883.

Fotos

V. Schæffer.
Horsens Byarkiv.
Stenders Forlag.
Kolding Stadsarkiv.